

РОЗДІЛ 6

ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА УЧНЯ-ЧИТАЧА В ПОЗАНАВЧАЛЬНИЙ ЧАС

6.1. ЛІТЕРАТУРНО ОРІЄНТОВАНЕ Й ОСВІТНЬО-МИСТЕЦЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ СТАРШОКЛАСНИКА-ЧИТАЧА ЯК ЄДНІСТЬ УРОЧНОЇ Й ПОЗАКЛАСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним із ключових механізмів формування літературної компетентності школярів є етап поєднання філологічних знань із їх власним досвідом у ситуації суб'єктної позиції під час позакласної освітньо-мистецької діяльності культурологічного спрямування. Власне таке спрямування посилить цілий ряд змістових ліній літературної освіти школярів, про які йшла мова вище, § 2-3.

Можливість такого поєднання забезпечується шляхом органічного поєднання філологічного («Мови і літератури») процесу в просторі освітньо-мистецького середовища навчального закладу різних типів. Моделювання такого середовища здійснюється шляхом розгортання 3-х напрямів діяльності:

1) філологічна, художньо-мистецька освіта старшокласників засобами предметів гуманітарного циклу;

2) дослідно-практична робота школярів у системі літературно-краєзнавчої діяльності;

3) науково-дослідна робота філологічного спрямування на уроках і в структурі наукового учнівського об'єднання, філії Малої академії наук.

Логічно маємо представити набір універсальних (специфічних) компетенцій читача, які забезпечать формування й акме-розвиток літературної компетентності школярів. До переліку універсальних (специфічних) компетенцій учня-читача можуть бути включені: *прогностична, проектувальна, конструкторська, когнітивна, візуалізаційна, риторична тощо*. Набір компетенцій залежатиме ще й від профільних напрямів старшої школи, виконання специфічних видів роботи, методів і прийомів, які забезпечуватимуть філологічну, освітньо-мистецьку діяльність школярів. Можлива логіко-семіотична модель подана на рис. 6.1.1.

Шуляр В.І.

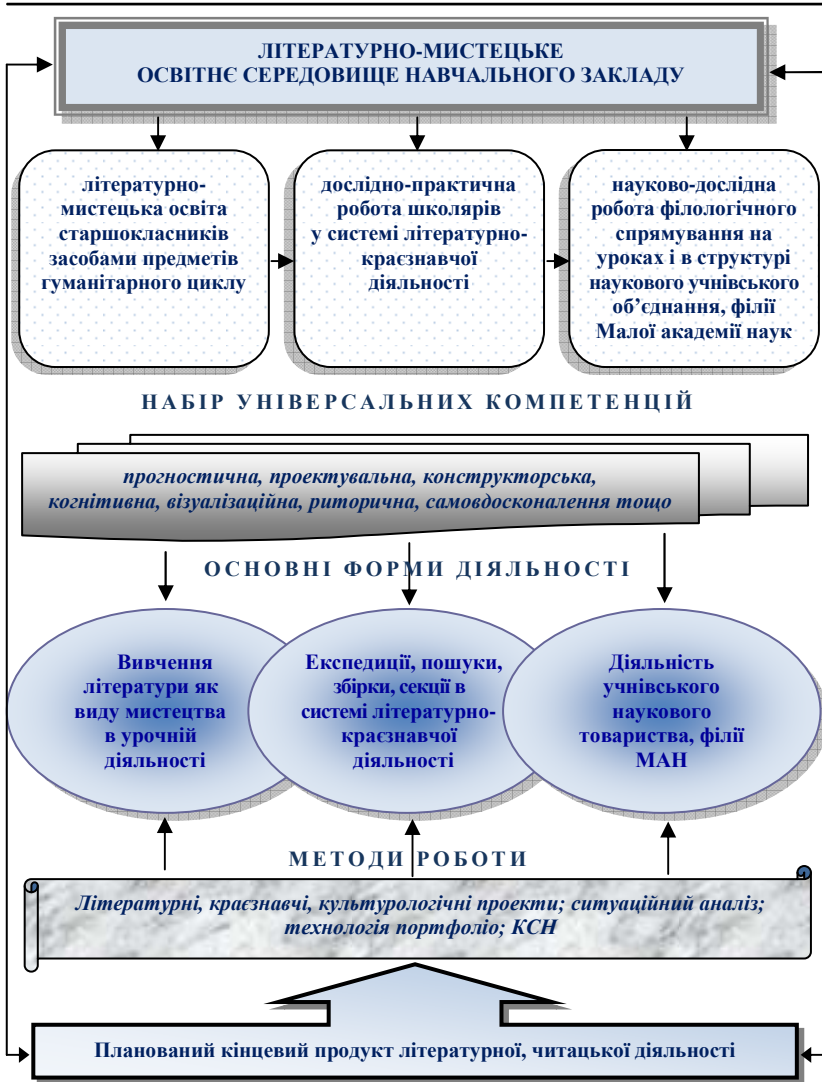

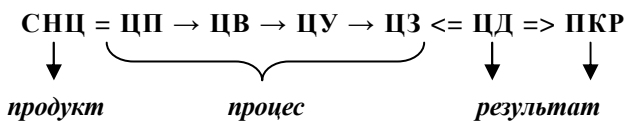
Рис. 6.1.1. Модель літературно-мистецького освітнього середовища навчального закладу

Змістове наповнення зазначених компетенцій на стикові літературних знань, власної читацької діяльності, літературно-мистецької творчості може розумітися так:

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

– **Прогностична** – здатність до передбачення майбутнього кінцевого результату читацької діяльності або/і літературної творчості, дослідно-практичної чи науково-дослідної роботи, проекту шляхом цілеутворення, постановки мети й завдань у досягненні бажаного кінцевого продукту на основі попередньо заданих (визначених) критеріїв.

Прогнозування розрізняють нормативне, пошукове, оперативне; цілеутворення – стратегічне, тактичне, оперативне. Процес прогнозування проходить такі етапи або проробляються такі мислиневі операції: *цілеприпущення (ЦП), цільовизначення (ЦВ), цілеутворення (ЦУ), мотиви, цілездійснення (ЦЗ), ціледосягнення (ЦД); (планований кінцевий результат як образ бажаного й реального) – ПКР*. Або можемо представити це логіко-семіотичною моделлю (ЛСМ):

Наприклад, важливо, щоб учень-читач міг перед вивченням літературної теми, творчості письменника або конкретної проблеми уявити планований результат, знати, як він досягатиметься, за якими критеріями оцінюватиметься, наскільки для нього цей результат є значущим. Чи під час дослідницької діяльності (підготовка наукового реферату, курсової, проекту тощо) старшокласник не зможе вибудувати свою роботу, досягти результату, якщо в нього не буде сформовано названу компетенцію.

– **Проектувальна** – здатність намічати, окреслювати план спільних дій членів групи, колективу (чи своїх власних) щодо вивчення вибраної літературної теми, підготовки конкретної роботи, розроблення проекту, шляхи досягнення.

Проектування може бути тільки теоретичним, тобто підготовлене на папероносіїві чи/і в комп'ютерному варіанті без потреби до озвучення, захисту чи впровадження в практичному житті. Конструювання передбачає обов'язкове втілення напрацьованого в практику діяльності людини, організації, установи тощо.

– **Конструкторська** – здатність читача до раціонально-доцільної розробки літературної, наукової теми, реального втілення в практичній діяльності як матеріалізований продукт.

Наприклад, у читацькому житті школяра: реферат може бути підготовлений, але він не потребує озвучення чи захисту; зібраний краєзнавчий матеріал не матеріалізовано в посібник, аудіо- відеофрагмент (фільм) – це вияв здатності учня до проектувальної діяльності.

Конструкторська компетенція читача матиме ознаки, коли, наприклад, той же написаний реферат, проект не тільки буде озвучено, захищено, а й використовуватиметься вчителем, учнями під час розгляду літературної теми в наступні роки, подаватиметься на виставки, презентації, конкурси тощо.

Ми можемо також говорити про сформованість в учнів-читачів проектно-конструкторської компетенції, бо часто їх розмежувати або не можемо, або й немає в цьому потреби.

– **Когнітивна** – здатність читача розширювати, поповнювати та поглиблювати свої знання про автора, персонажів художнього твору, до поступового входження читацької свідомості в художній світ твору, змодельовану картину життя письменником.

Набуваючи читацького та життєвого досвіду, когнітивна компетентність забезпечуватиме формування вміння не тільки розуміти задум автора, а й бажання продовжити його, матеріалізуючи у власний текст відповідно до жанрово-стильової манери письма автора, збагачуючи себе як інтелігентну Людину-Читача.

– **Візуалізаційна** – здатність школяра самостійно добувати, аналізувати, відбирати, кваліфіковано моделювати та ефективно використовувати/застосовувати інформацію під час підготовки науково-дослідної роботи, проекту тощо, де посередниками будуть наочні та технічні засоби, інформаційні технології, мультимедіа-ресурси тощо.

Реалізація візуальної компетентності суб'єктами педагогічного процесу сприятиме їхньому професійному зростанню та духовно-естетичному збагаченню, допоможе бути конкурентоспроможними, мобільними і гнучкими у швидкозмінному соціумі, світі, здатним конструктивно й толерантно входити в міжкультурний простір.

– **Риторична** – здатність старшокласника-дослідника виявляти знання з досліджуваної проблеми, демонструвати навички пошуково-аналітичної діяльності читача як критика, літературознавця, яка засвідчить ефективність, успішність і результативність стратегії, тактики, відібраних засобів підготовки роботи, мовленнєво-поведінкових дій у відповідності до заданої прагматичної культурно-комунікативної мети.

Реалізація означеної компетенції учня-старшокласника матеріалізується в текст наукової роботи (реферат, дослідження, курсова робота, проект), який представляється в писемній формі й виголошується під час публічного захисту (усне мовлення).

– **Самовдосконалення** – здатність і потреба учня-Людини-читача, спрямовані на освоєння способів фізичного, духовного й інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції й самопідтримки, на неперервне самопізнання, розвиток особистісних якостей, формування психологічної

грамотності, культури мислення й поведінки як засобами літературно-мистецьких творів, науковими працями, так і прикладами життєвих ситуацій.

6.2. СИСТЕМА ПОЗАКЛАСНОЇ ДОСЛІДНО-ПОШУКОВОЇ І ЛІТЕРАТУРНО-ТВОРЧОЇ РОБОТИ УЧНІВ ПРОФІЛЬНИХ КЛАСІВ

Актуальним для профільної школи є створення умов для розвитку творчого, аналітико-синтетичного, логічного й образного мислення учнів-читачів шляхом вироблення системи позакласної дослідно-пошукової і літературно-творчої роботи школярів.

Важливо загострити увагу читачів на проблемі формування й розвитку дослідно-практичних, науково-дослідних, творчих здібностей учнів. Вона стала предметом вивчення багатьох учених (Н. Лейтес, В. Моляко, П. Підкасистий, Я. Пономарьов, Н. Тализіна, Г. Щукіна). Серед психологів плідно розробляли проблему Л. Виготський, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн, філософ Г. Щедровицький. Своє відображення знайшла вона й у методиці викладання рідної мови. Лінгводидактичні аспекти цієї проблеми цікавили О. Біляєва, М. Вашуленка, Л. Скуратівського, О. Кучерук, В. Федоренка, Г. Шелехову, Л. Шевцову та ін. Методисти літератури також не обійшли своєю увагою означене питання: Н. Волошина, Л. Мірошниченко, О. Ісаєва, Є. Пасічник, Б. Степанишин, Г. Токмань.

Спираючись на концепцію навчальних методів І. Лернера і М. Скагкіна, в основі якої лежить характер пізнавальної діяльності дітей, ми вважаємо, що важливу роль у розвитку творчої самостійної діяльності школярів відіграє саме дослідницький метод.

Метод дослідження, або відкриття, або «розв'язання проблем», є основоположним у методиці творчого навчання, тобто навчання як творчого процесу відкриття дитиною світу. Одним із перших прихильників методу дослідження як провідного в навчанні дітей можна вважати Я. Коменського; важливість його підкреслювали й вітчизняні педагоги та психологи ХХ ст. Найпалкішими пропагандистами активних методів навчання, що передбачають відкриття (дослідження), були Г. Ващенко, В. Вахтеров. Перший запропонував чітку класифікацію методів, які забезпечать поєднання активних і пасивних в організації дослідно-пошукової діяльності школярів, акцентуючи увагу власне на активних формах організації пошуку, здобуття інформації (Ващенко Г. Загальні методи навчання : [підручник для педагогів]. – Видання перше. – Київ : Українська Видавнича Спілка, 1997. – 441 с.).